

Βιβλιοπαρουσίαση:

Χριστίνα Ζαραφωνίτου, (2023), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, 3^η Έκδοση Αναθεωρημένη, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Τσίγκανου Ιωάννα, Διευθύντρια ερευνών, ΕΚΚΕ.

26/2/24

Ευχαριστίες για την τιμητική πρόσκληση την οποία με χαρά αποδέχθηκα για λόγους που θα σας εκθέσω ευθύς αμέσως και τους οποίους πιστεύω ότι κι εσείς συμμερίζεστε.

Βρισκόμαστε όλοι/λες εδώ σήμερα για να γιορτάσουμε ένα εκδοτικό γεγονός, όπως είναι κάθε φορά η έκθεση ενός πονήματος, μιας προσωπικής δημιουργίας, δημόσια. Στην προκειμένη περίπτωση, μέσω του γεγονότος της έκδοσης του πονήματος της καθηγήτριας Εγκληματολογίας Χριστίνας Ζαραφωνίτου, παραδίδεται στην επιστημονική κοινότητα η 3^η αναθεωρημένη έκδοση του βιβλίου της με τίτλο «*Εμπειρική Εγκληματολογία*», συνολικής έκτασης 353 σελίδων, με μια μοναδική συμβολή την εγχώρια εγκληματολογική γραμματεία.

Στο βιβλίο εκτίθεται η απαιτητική, συστηματική και συνεκτική εργασία της κ. Ζαραφωνίτου στο πεδίο της Εμπειρικής Εγκληματολογίας το οποίο υπηρετεί με συνέπεια για περισσότερα από 30 χρόνια μεταφέροντας τη σχετική γνώση σε φοιτητές/τριες και νέους επιστήμονες. Και ενώ στην επιστήμη μας αποφεύγουμε τις αυτονόητες παραδοχές, η αξία και η σημασία της εμπειρικής έρευνας συνιστούν ένα αδιαμφισβήτητο αυτονόητο, καθώς όπως σημειώνει ο πρόσφατα εκλιπών Καθηγητής Ιάκωβος Φαρσεδάκης προλογίζοντας τον ανά χείρας τόμο *είναι γνωστό πως τα πορίσματα της εμπειρικής έρευνας αποτελούν τη λυδία λίθο της ισχύος ή μη οποιασδήποτε θεωρίας η οποία εαν δεν επιρρωνύεται από εμπειρικά ευρήματα παραμένει στον κόσμο των ιδεών*.

Μέσα από τις σελίδες του συγγράμματος αναδύονται ξεκάθαρα και εύληπτα πλείστες όσες παραδοχές της επιστήμης μας και ειδικότερα τα εξής:

Πράγματι, το εγκληματικό φαινόμενο γίνεται αντιληπτό μέσω της διερεύνησης των μέσων και των τρόπων με τα οποία ανιχνεύεται καθώς πρόκειται

για φαινόμενο συνεχώς διαμορφούμενο και μεταβαλλόμενο που μόνο εν μέρει είναι γνωστό και χαρτογραφημένο. Οι επιστήμονες και οι ερευνητές/τριες καλούνται να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν ένα σύνθετο σύμπαν που αποτελείται από θεσμούς, κοινωνικές πρακτικές και κοινωνικά υποκείμενα των οποίων η προσέγγιση δημιουργεί διλλήματα και σύνθετα προβλήματα διερεύνησης ως προς την επιλογή τόσο των ερωτημάτων όσο και των μεθόδων. Μεγάλο τμήμα του εγκληματικού φαινομένου είναι ασυνήθιστα δύσκολο να προσεγγιστεί ενώ η περιορισμένη ορατότητά του δυσκολεύει την ανάλυση. Μεγάλο τμήμα του ανά χείρας πονήματος αφιερώνεται ακριβώς σε αυτό το ζήτημα τις παραμέτρους του οποίου επιχειρεί να αποκωδικοποιήσει.

Πράγματι, η γνώση μας για το έγκλημα προέρχεται από την απάντηση σε ευθείες εμπειρικές και μεθοδολογικές ερωτήσεις του τύπου *«ποιό είναι το επίπεδο και ο ρυθμός διάπραξης εγκλημάτων και αδικημάτων, πώς αυτά μεταβάλλονται, πώς ανιχνεύονται, αποτυπώνονται, γίνονται αντιληπτά»*, αλλά και από απαντήσεις σε ευρύτερα ερωτήματα για τις σχέσεις ανάμεσα στα είδη των δεδομένων που συγκεντρώνονται και δημοσιοποιούνται και των αντιλήψεων, ιδεών και θεωριών που διατυπώνονται περί αυτών.

Το μεγαλύτερο ερευνητικό πρόβλημα που συνιστά και την *ιδιορρυθμία* της εγκληματολογικής έρευνας είναι το ζήτημα του *σκοτεινού αριθμού (dark figure)*. Από τη μια πλευρά, αυτή η ίδια η ουσιαστική υφή του εγκλήματος καλύπτεται από ένα πέπλο μυστηρίου, ενώ, από την άλλη, δράστες και θύματα δεν συνηθίζουν να εκτίθενται ερευνητικά με ευκολία. Μεγάλο τμήμα της παραβατικής συμπεριφοράς ανθίσταται στην υποψία, αρνείται την αναπαράσταση, απεχθάνεται τη μαρτυρία, προστατεύεται από τη σιωπή. Διαδικασίες και γεγονότα παραμένουν σε μεγάλο βαθμό επιμελώς και οικειοθελώς κρυμμένα. Ο ερευνητής του εγκλήματος γνωρίζει καλά πως *τίποτε δεν είναι όπως φαίνεται*. Πάντοτε υπάρχει ένας *άγνωστος αριθμός*, απαγορευμένων ή μη καταγεγραμμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων, ένας *άγνωστος πληθυσμός*, που αρνείται να *αποκαλυφθεί*. Ακόμη και στην περίπτωση που έχει διασφαλιστεί η καλλιέργεια ενός κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα σε ερευνητή και ερωτώμενο, ένα κοινωνικό υποκείμενο (δράστης ή θύμα) μπορεί να αντισταθεί στην πλήρη ερευνητική παρατήρηση. Συχνά, προσωπικές στιγμές, γεγονότα και

σκέψεις συνειδητά αποσιωπώνται. Πάντοτε θα υπάρχει ένα πλήθος με ιδιωτικής φύσης *παραλειπόμενα* που διαφεύγουν από το εξεταστικό ερευνητικό βλέμμα.

Η αναζήτηση και συγκέντρωση των εγκληματολογικών *αποδείξεων* συναντά σημαντικά εμπόδια. Τα συναφή δεδομένα σπανίως *παραχωρούνται* με ευκολία. Συνήθως κατακτώνται με δυσκολία. Κάθε πηγή γνώσης προσφέρει μια διαφορετική *εικόνα*. Οι στατιστικές του εγκλήματος, πολύ χρήσιμες για τη χάραξη και την άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής, δεν προσφέρονται για την παραγωγή ιστοριών εγκλήματος και δόκιμες ερμηνείες της παραβατικότητας ή της ενσωμάτωσης του κοινωνικού ελέγχου. Στον αντίποδα, η συμμετοχική παρατήρηση δεν προσφέρεται για την αναγόρευση της τυπικότητας του υπό παρατήρηση πληθυσμού. Η απόφαση για την υιοθέτηση τόσο μιας συγκεκριμένης μεθόδου όσο και συγκεκριμένης κατηγορίας *αποδείξεων* αντανακλά τις *ανάγκες* της εγκληματολογικής διερεύνησης, το *όραμα* και το *σκοπό* της διερεύνησης. Γύρω από αυτά τα προαπαιτούμενα χτίζεται το κεντρικό ερευνητέο ερώτημα.

Η εφαρμογή της ποσοτικής και ποιοτικής μεθοδολογίας στην εγκληματολογική έρευνα έχει διαγράψει τη δική της ιδιαίτερη *ιστορία* η οποία είναι στενά συναρτημένη με τα ιδεολογικά και φιλοσοφικά προτάγματα κάθε εποχής γύρω από τον εγκληματία και το έγκλημα. Η συζήτηση για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε μιας από τις κυρίαρχες μεθοδολογικές στρατηγικές έχει προκαλέσει έναν *‘πόλεμο θεωρητικών υποδειγμάτων’* και το ζήτημα παραμένει ανοικτό στον επιστημονικό διάλογο.

Από την άλλη πλευρά, οι συζητήσεις επί της μεθοδολογίας συνήθως τίθενται σε συνάρτηση με το είδος των ερωτημάτων τα οποία επιζητούν απάντηση. Πολύ διαφορετικά είδη ερευνητικών ερωτημάτων έχουν τεθεί σε διαφορετικές εποχές ανάλογα με τις εξελίξεις στη θεωρία, τη χάραξη και την άσκηση πολιτικής, τις ακαδημαϊκές, ερευνητικές, ιδεολογικές τοποθετήσεις και προτεραιότητες. Η έρευνα του εγκλήματος δεν αφίσταται αυτών των γενικών προδιαγραφών και προαπαιτουμένων.

Δεν είναι τυχαία η αφιέρωση τμήματος του βιβλίου της κ. Ζαραφωνίτου στα επίμαχα θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα τα οποία να υπογραμμίσουμε ότι εκτίθενται στην ιστορικότητά τους:

Στο πλαίσιο της θετικιστικής παράδοσης η οποία παρέμεινε ιδιαίτερα ισχυρή στην εγκληματολογία των ΗΠΑ ανάμεσα στο 1920 και 1960, η εγκληματικότητα ερευνάται ως χαρακτηριστικό των ατόμων που παραβατούν. Ως εκ τούτου το θεμελιώδες καθήκον των εγκληματολόγων ήταν η έρευνα της αιτιολογίας του εγκλήματος η οποία θεωρείτο πώς αποκάλυπτε γιατί *μόνο κάποιοι άνθρωποι εγκληματούν και όχι όλοι*. Όμως τα είδη των παραγόντων στους οποίους οι πρώτες εγκληματολογικές ερευνητικές προσπάθειες επικεντρώθηκαν για να προωθήσουν την αιτιότητα άλλαξαν με την πάροδο του χρόνου. Κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα η διεθνής εγκληματολογική ερευνητική παραγωγή εμπεριέχει πλήθος ισχυρισμών που διατείνονται ότι έχουν ανακαλύψει τον βασικό αιτιώδη παράγοντα ή συνδυασμό παραγόντων. Την ίδια στιγμή διατυπώνεται ένα πλήθος εξαιρέσεων σε οποιονδήποτε ‘κάνονα’ που προήλθε από τις παραπάνω διερευνήσεις καθώς ήταν ξεκάθαρη πλέον η αμφιβολία ότι δεν μπορείς να μεταφράζεις στατιστική σχέση σε αιτιότητα. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1960 η παραδοσιακή έμφαση στον εγκληματία είχε υποχωρήσει καθώς οι νέοι εγκληματολόγοι της εποχής, πολλοί με κοινωνιολογική υποδομή, πέτυχαν να περάσουν το μήνυμα ότι η εγκληματικότητα είναι μια κοινωνική κατασκευή και θα μπορούσε να αναλυθεί ως ‘επιστημονικό γεγονός’.

Στη συνέχεια, η διασύνδεση των θεωρητικών ενδιαφερόντων με την ερευνητική μεθοδολογία σταδιακά απομακρύνθηκε από την εφαρμογή μιας σειράς επιστημονικών ελέγχων και δοκιμασιών (‘tests’) σε δείγματα συλληφθέντων ή φυλακισμένων κοινωνικών υποκειμένων. Η εγκληματολογική έρευνα πλέον άρχισε να εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να μελετηθούν οι στάσεις, οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές των εγκληματιών ‘στο δρόμο’. Έτσι γνωρίζει άνθιση η μεθοδολογική επιλογή της προσωπικής συνέντευξης με δράστες (μέλη εγκληματικών ή παραβατικών κοινωνικών ομάδων εντός και εκτός φυλακής) που αποτελεί τμήμα μιας εντελώς διαφορετικής μεθοδολογικής προσέγγισης που στοχεύει να συμπληρώσει τη συλλογή ποσοτικών δεδομένων με ποιοτικά και να αποτυπώσει την άποψη του δράστη μάλλον παρά τις προϋδεάσεις του ερευνητή. Η προσέγγιση αυτή ενθάρρυνε τον πειραματισμό με μια πληθώρα και ποικιλία ερευνητικών μεθόδων καθώς και την αξιοποίηση νέων πηγών δεδομένων. Η μεγάλη

άνθιση αυτού του πειραματισμού που απέδωσε σημαντικούς ερευνητικούς καρπούς - και δικαιολογημένα εκτίθεται με σημαίνοντα τρόπο στο ανά χείρας σύγγραμμα - σημειώθηκε μεταξύ 1920 και 1930 μέσω της δουλειάς της ονομαζόμενης «εγκληματολογικής σχολής του Σικάγο (*Chicago School of Criminology*)». Η μεθοδολογία που αναπτύχθηκε αποτέλεσε ένα συνδυασμό των μεθοδολογικών εργαλείων της παρατήρησης, της προσωπικής συνέντευξης, των αφηγήσεων ζωής, της έρευνας τεκμηρίων και αρχείων.

Στη συνέχεια, με την αυγή του 1960 ιδιαίτερα στη Μ. Βρεταννία, νεαροί κοινωνιολόγοι της παρέκκλισης, επένδυσαν ερευνητικά στη θεωρία της ετικέτας (*'labelling theory'*), η οποία δημιούργησε ένα νέο πεδίο εγκληματολογικής εξερεύνησης: την κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος και της παραβατικότητας συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής αντίδρασης στο έγκλημα αλλά και των αντιδράσεων των ίδιων των παραβατών. Η μεθοδολογία των μελετών πλέον γίνεται εκλεκτική και ποιοτική χρησιμοποιώντας εργαλεία από την παρατήρηση (απλή ή/και συμμετοχική), τις συζητήσεις σε βάθος με μέλη ομάδων παραβατών μέχρι τη μελέτη κειμένων του Τύπου. Κεντρικός στόχος πλέον είναι να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους οι κοινωνικές ομάδες των παραβατών του νόμου, αυτά τα ίδια τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα, κατανοούν και ορίζουν την ερευνητέα κάθε φορά κοινωνική κατάσταση/πραγματικότητα. Η εγκληματολογική έρευνα περιβάλλεται έναν εθνογραφικό χαρακτήρα και μετατρέπεται σε μια 'απομαγευτική' και 'κατανοούσα' ερμηνευτική προσέγγιση, αυτήν που ο D. Matza (1964) ονομάζει *«appreciative research»*. Εκατό περίπου χρόνια μετά τη Σχολή του Σικάγο, αυτή η εγκληματολογική ερευνητική παράδοση παρήγαγε σημαντικές ερευνητικές μονογραφίες και μελέτες. Βασικό χαρακτηριστικό των προσεγγίσεων είναι ότι επιτρέπουν στο δράστη *«να πει τη δική του ιστορία»*.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι ερευνητές ακολουθούν περισσότερο μεμονωμένες ερευνητικές διαδρομές πέρα και έξω από τις κλασικές ερευνητικές παραδόσεις των Σχολών. Πολλοί απομακρύνονται από της έρευνα των δραστών και κινούνται προς τη διερεύνηση των θεσμών που «δημιουργούν» το έγκλημα. Στο στόχαστρο μπαίνουν η κυβέρνηση, το δίκαιο, η αστυνομία, τα δικαστήρια, οι φυλακές, τα ΜΜΕ. Παράλληλα με τις εξελίξεις αυτές στα ερευνητικά ενδιαφέροντα

των εγκληματολόγων, στο πεδίο χάραξης και άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής, οι ερευνητικές αναζητήσεις ακολουθούν ομοίως ποικίλλες κατευθύνσεις. Κάποιες μετακινούνται από την έμφαση στην αποκατάσταση και το σωφρονισμό των δραστών στην εξερεύνηση τρόπων μείωσης των ευκαιριών διάπραξης εγκλημάτων. Η κεντρική ερώτηση μετατοπίζεται στο κατά πόσον μια πολιτική πρόληψης αποδίδει. Άλλοι ασχολούνται με τη διερεύνηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Η εμπειρική έρευνα γνωρίζει μια εκ νέου άνθιση τόσο αναφορικά με την αποκάλυψη του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας μέσα από εγκληματολογικές δειγματοληπτικές έρευνες πεδίου (crime surveys) όσο και με διενέργεια ερευνών θυματοποίησης σε ευρύ δείγμα γενικού πληθυσμού (victim surveys). Την ίδια στιγμή ανακάμπτει με δυναμικό τρόπο η συμβολή της ποσοτικής έρευνας ειδικότερα δε η στατιστική διαχείριση μεγάλου όγκου συνόλων δεδομένων.

Τις παραπάνω επισημάνσεις και πολλές άλλες εντοπίζουμε κατατεθειμένες συστηματικά και με πληρότητα στο βιβλίο της κ. Ζαραφωνίτου το οποίο απαρτίζεται από δύο μέρη και συνολικά έξι κεφάλαια συμπεριλαμβανομένου του εισαγωγικού κεφαλαίου. Η αρχιτεκτονική και ο σχεδιασμός του πονήματος δεν αφήνει καμμία θεματική της εμπειρικής εγκληματολογίας κενή και ασχολίαστη. Οι αναγνώστες μπορούν να αντιληφθούν τις διερωτήσεις που απασχολούν τους επιστήμονες του κλάδου και να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη γνώση του πεδίου στον οποίο αφιερώνεται το βιβλίο. Πρόκειται επίσης για ένα μοναδικό σύγγραμμα προς χρήση όχι μόνο από φοιτητές αλλά και κάθε ενδιαφερόμενο. Η γλώσσα του πονήματος διευκολύνει την κατανόηση ακόμη και των πλέον πολύπλοκων θεωρητικών διερωτήσεων, μια σκόπιμη και ορθή επιλογή κατά τη γνώμη μου, που διευκολύνει τη γνώση, αλλά κυρίως καταδεικνύει τη βαθεία γνώση του αντικειμένου από την ίδια τη συγγραφέα.

Τέλος επιθυμώ να εκθειάσω και να εκθέσω την πολύ πλούσια ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία η οποία καταλαμβάνει 30 σελίδες του συνολικού κειμένου και μας παραδίδει έναν οδηγό σπουδών και αναζήτησης. Η παράθεση των βιβλιογραφικών παραπομπών και αναφορών καταδεικνύει όχι μόνο τη σπουδή της

συγγραφέως αλλά και την εντιμότητα με την οποία διήλθε μια ογκώδη πράγματι βιβλιογραφική παραγωγή

Βέβαιη για την εξαιρετικά θετική υποδοχή του συγγράμματος από τα ποικίλα κοινά στα οποία απευθύνεται εύχομαι από καρδιάς τον καλοτάξιδο βίο του.